הרב עקיבא צוקרמן

ברכת כוהנים בישיבה על כיסא גלגלים

▪ הקדמה ▪ מחלוקת ה"שבות יעקב" עם ה"פנים מאירות" וה"נודע ביהודה" ▪ טעם פסול עבודה בישיבה: רש"י - כוהן יושב דינו כזר; "יד רמה" - ישיבה אינה דרך ריצוי; לעמוד לשרת - מצווה ▪ חובת העמידה כמצווה מיוחדת במקדש: ישיבה בעבודה בבמה; חובת עמידה בעזרה ▪ ההבדל בין "מצווה" ו"עבודה" ▪ גדר עמידה וישיבה על כיסא גלגלים ▪ סיכום

הקדמה

במקרים רבים מגיעים לבית הכנסת כוהנים שאינם מסוגלים לעמוד בכוחות עצמם - אם מחמת זקנותם, אם מסיבות אחרות - והם מבקשים לשאת את כפיהם. ההלכה הפסוקה היא שברכת כוהנים נעשית בעמידה, ויש לבחון האם ניתן להקל בדין זה בעת הצורך.

השאלה בדבר ברכת כוהנים בישיבה אינה שאלה חדשה, והדיון בה מתחיל כבר בדברי האחרונים המוקדמים. ה"שבות יעקב" הקל בעניין זה, אולם כל האחרונים, מן ה"נודע ביהודה" וה"פנים מאירות" ועד ה"משנה ברורה", חלקו עליו.[1] המקור לחובת העמידה בברכת כוהנים הוא היקש בין עבודה במקדש ובין ברכת כוהנים - וסביב תוקפו של היקש זה נערך עיקר הדיון: ה"שבות יעקב" סבר שהיקש זה הוא מדרבנן ולכן הכריע

1 **הערת העורך:** לאחרונה דנו בשאלה זו הרב בנימין לאו "מוגבלות בבית הכנסת - ברכת כוהנים בכיסא גלגלים" **שו"ת** 5 (התשע"ו); והרב אביחי קצין "ברכת כהנים בעמידה על פרוטזה ובישיבה על כיסא גלגלים" **תחומין** לז 476 (התשע"ז).

שניתן להקל בברכת כוהנים בישיבה; ואילו החולקים עליו סברו שזהו היקש מדאורייתא ולכן ההלכות הנלמדות ממנו מחייבות בכל מצב.

נקודה שלא נידונה לכאורה בדברי האחרונים היא ההבחנה בין המקדש והגבולין. לעניות דעתי, מן הראוי לעיין ביסודו של דין עמידה בשעת עבודה ולבחון האם יישומו בברכת כוהנים שבגבולין הוא מן ההכרח. כפי שאראה להלן, עיון במקורות הדין מורה כי הוא מוגבל דווקא למקום המקדש, ודיה לחובת העמידה בברכת כוהנים להיות כנידון, השירות שאליו הוקשה, ולחוּל בעיקר במקדש ולא בגבולין. לאור זאת, נראה לומר בזהירות כי אם היו הפוסקים נותנים את דעתם לנקודה זו, ייתכן שהיו מקבלים את הכרעת ה"שבות יעקב" למעשה, ומתירים למי שאינו יכול לעמוד, לברך ברכת כוהנים בישיבה. זאת, אף אם מקבלים את טענתם שתוקף ההיקש בין ברכה לשירות הנו מדאורייתא והוא מחייב לחלוטין.

מחלוקת ה"שבות יעקב" עם ה"פנים מאירות" וה"נודע ביהודה"

הגמרא (סוטה לח ע"א) מביאה ברייתא שבה נחלקו ת"ק ור' נתן לגבי מקור החובה לעמוד בברכת כוהנים:

> "כה תברכו" - בעמידה, אתה אומר: בעמידה, או אינו אלא אפילו בישיבה? נאמר כאן "כה תברכו" ונאמר להלן "אלה יעמדו לברך", מה להלן בעמידה, אף כאן בעמידה; ר' נתן אומר: אינו צריך, הרי הוא אומר: "לשרתו ולברך בשמו", מה משרת בעמידה, אף מברך בעמידה. ומשרת גופיה מנלן? דכתיב: "לעמוד לשרת".

תוספות (שם, ד"ה הרי הוא אומר) עומדים על נפקא מינה בין הלימוד מ"כה תברכו" ללימוד מ"לשרתו ולברך בשמו" וכותבים:

> ונראה לר"י כהן שבירך ברכת כהנים בישיבה לא עשה ולא כלום הואיל ואיתקוש ברכה לשירות וגבי שירות אמר בפ"ב דזבחים (דף כג:) דיושב מחלל עבודה הילכך אף כאן צריך לחזור ולברך מעומד.

נקודת המוצא של תוספות היא כי ללא ראיה או לימוד מיוחד, חובת העמידה אינה מעכבת. לכן, דווקא לפי ר' נתן, עמידה בברכת כוהנים מעכבת - כשם שבשירות העמידה מעכבת;[2] אולם לשיטת ת"ק, העמידה אינה מעכבת, אף שהיא מצווה כמובן (להלן נעמוד על ההבדל בין סתם מצווה לבין עבודה).

---

2 דברי הגמרא במסכת זבחים יובאו ויידונו להלן בהרחבה.

נראה שהשאלה אם עמידה בברכת כוהנים היא לעיכובא משפיעה על שאלתנו בדבר כוהן שאינו יכול לעמוד ומסתייע בכיסא גלגלים. אם העמידה לעיכובא ופוסלת את הברכה בדיעבד, כפי שכתבו תוספות אליבא דר' נתן, ודאי שגם כוהן נכה או זקן אינו יכול לברך כשהוא ישוב על כיסא גלגלים. מאידך, אם העמידה היא בגדר "מצווה", כלומר אינה מעכבת ובדיעבד הברכה כשרה, ייתכן שיש לומר כי "שעת הדחק כדיעבד דמי" ומותר למי שאינו יכול לעמוד מחמת מגבלה פיסית לברך ברכת כוהנים בישיבה.[3]

האחרונים דנו בשאלה זו. ר' יעקב ריישר (שו"ת שבות יעקב, חלק ב, סימן א) התיר לכוהן שאינו יכול לעמוד לברך ברכת כוהנים בישיבה. היתרו מבוסס בעיקר על דברי הגמרא (תענית כו ע"ב-כז ע"א), שדנה באופיו של ההיקש משירות לברכה:

> אמר רבי יצחק אמר קרא "לשרתו ולברך בשמו", מה משרת מותר בחרצן אף כהן מברך מותר בחרצן. אי מה משרת בעל מום לא, אף כהן מברך בעל מום לא! הא איתקש לנזיר. ומאי חזית דמקשת לקולא, אקיש לחומרא! **אסמכתא נינהו מדרבנן, ולקולא.**

מסקנתה של הגמרא היא שההיקש בין "שירות" ל"ברכה" אינו אלא "אסמכתא מדרבנן" ולפיכך מותר לכוהן בעל מום לשאת את כפיו. לאור זאת טען ה"שבות יעקב" כי יש להקל גם בדין עמידה בברכת כוהנים:

> אף ע"ג דאיתקש לעבודה אלא ודאי דלא בכל עניין איתקש כיון דאסמכתא בעלמא הוא אלא היכא דמצד הסברא יש למנוע מלישא כפיו משא"כ באנוס שלא בעבירה כלל רק מחמת זקנה או חולה.

ההיקש לעבודה מוגבל אפוא לדעת ה"שבות יעקב" ולפיכך אינו פוסל את הברכה בדיעבד, אלא אם מצורפת אליו "סברא" - כלומר נימוק מסוים שבעטיו העמידה הִנָּה

---

3 הכלל "שעת הדחק כדיעבד דמי" מופיע ב"בית יוסף" (אורח חיים, סימן נח) בשם כמה ראשונים לגבי הקדמת זמן תפילה. הסברה המובאת שם היא כי אף שלכתחילה אסור להתפלל בזמנים מסוימים, כיוון שהתפילה עולה בדיעבד - כאשר אין אפשרות אחרת עדיפה תפילה כזו על פני האפשרות שלא להתפלל. כך גם כאן: אם ברכת כוהנים מועילה בדיעבד בישיבה, כיון שאין אפשרות אחרת לקיים את המצווה יש לקיים אותה באופן הזה. יש לציין כי בשו"ת יביע אומר (חלק ו, יורה דעה, סימן כט) האריך הרב עובדיה יוסף לדון על אודות קיום מצווה במקום מטונף כאשר אי אפשר לברך. תורף דבריו הוא כי אף שהמשנה (תרומות א, ו) קובעת כי מי שלא יכול לברך אינו מפריש תרומות ומעשרות, דין זה נכון דווקא ב"מצוות קיומיות" כגון תרומות ומעשרות; אולם ב"מצוות חיוביות" (או כאשר אדם התחייב כבר ב"מצווה קיומית") - עדיף שהאדם יקיים אותה בלי ברכה מאשר שלא יקיימה כלל. כיוון שכל כוהן מחויב במצוות ברכת כוהנים, ואם הוא אינו עולה לדוכן בשעה שאחיו הכוהנים עולים, הוא מבטל מצוות עשה והוא כעובר על שלושה עשין (עיין משנה תורה, תפילה, פרק טו, הלכה יב), הרי שגם בנידון דידן ראוי ליישם את הכלל של "שעת הדחק כדיעבד דמי".

לעיכובא. אחת הסברות שלדעת ה"שבות יעקב" גורמת לעמידה להיות מעכבת היא "כבוד השם", כפי שעולה מדברי הרמב"ם כאשר הוא פוסק את חובת העמידה בברכת כוהנים (משנה תורה, תפילה, פרק יד, הלכה יא):

> אין ברכת כוהנים נאמרת בכל מקום אלא בלשון הקדש שנאמר "כה תברכו את בני ישראל", כך למדו מפי השמועה ממשה רבינו ע"ה "כה תברכו" - בעמידה, "כה תברכו" - בנשיאת כפים, "כה תברכו" - בלשון הקדש, "כה תברכו" - פנים כנגד פנים, "כה תברכו" - בקול רם, "כה תברכו" - בשם המפורש, והוא שיהיה במקדש כמו שאמרנו.

ה"שבות יעקב" מבין שסיום ההלכה ("והוא שיהיה במקדש") מתייחס גם לדין עמידה, ולדבריו, דווקא במקדש העמידה מעכבת כיוון שנוספת כאן גם סברה:

> ולהכי בפי"ד מה' תפילה שכתב הדין לישא כפיו במקדש בשם המפורש **ושם משום כבוד השם רוצה לאסור בדעבד בישיבה** אפילו מי שאינו יכול לעמוד מחמת אונס מש"ה אסמכהו אכה תברכו וכה עיכובא היא כמ"ש תו' בסוטה שם ד"ה ורבי יהודה אומר ע"ש אבל בגבולין אין לאסור בעמידה מהאי הקישא כיון דהוא אסמכתא בעלמא ולקולא אם לא שפשע במזיד ונשא כפיו מיושב והיה יכול לעמוד דאז מצד הסברא יש לאסור מכח האי אסמכתא.

אם כן, לדברי ה"שבות יעקב" עמידה בברכת כוהנים מעכבת רק כשנוספת לה סברה. במקדש נדרשת עמידה משום "כבוד השם" וסברה זו מצטרפת לאסמכתא והופכת את דין העמידה למעכב. במדינה, לעומת זאת, אף שלכתחילה יש לעמוד, הברכה כשרה בדיעבד אם נאמרה בישיבה, ולכן במצבי אונס, כגון כשהכוהן אינו יכול לעמוד, ניתן לברך אותה לכתחילה בישיבה.

כנגד ה"שבות יעקב" כתבו שני פוסקים: שו"ת פנים מאירות (חלק ב, סימן קפו), ושו"ת נודע ביהודה (מהדורא קמא, אורח חיים, סימן ה), ונימוקיהם דומים. את דברי הגמרא במסכת תענית, שמהם עולה כי ההיקש הוא "אסמכתא מדרבנן", העמידו ה"פנים מאירות" וה"נודע ביהודה" בהקשר המצומצם של בעלי מומים. לדבריהם, לעניין עמידה, ההיקש הנזכר אינו "אסמכתא מדרבנן" אלא דרשה מחייבת ומעכבת, שכן עמידה כתובה במפורש בפסוק המשמש להיקש.[4] את דיוקו של ה"שבות יעקב" בדברי הרמב"ם והבנתו

---

4 ה"נודע ביהודה" ציטט את הסמ"ג (עשין, עשה כ) שפירש באופן זה: "ודווקא לענין עמידה הוקשו אבל לא לפסול בעל מום ומשומד שעשה תשובה כמו שאפרש בסוף המצוה". ה"פנים מאירות" הבחין בין פסולים שבגוף הכוהן, שלגביהם ההיקש אכן אסמכתא בעלמא, ובין פסולים הנוגעים לאופי הברכה (כגון החיוב לברך בעמידה), שלגביהם ההיקש הוא לימוד גמור ומעכב.

כי דווקא במקדש העמידה מעכבת, דחו ה"פנים מאירות" וה"נודע ביהודה" בטיעון שהמילים "והוא שיהיה במקדש" אמורות רק כלפי הדין הסמוך: ברכה בשם המפורש. טיעון זה אכן מסתבר, שכן הרמב"ם פתח את ההלכה במילים "אין ברכת כוהנים **בכל מקום** נאמרת אלא...", והסיוג שהוא מביא בסוף דבריו נוגע רק לדין "שם המפורש". ראיה נוספת לדבריהם היא הלשון שבה סיים הרמב"ם את ההלכה: "כמו שאמרנו", אשר מתייחס להלכה הקודמת, הלכה י, שבה נאמר כי ברכת כוהנים במקדש נעשית בשם המפורש - מה שלא נאמר לגבי עמידה.

ה"משנה ברורה" (סימן קכח, ס"ק נא) פסק כשיטת ה"פנים מאירות" וה"נודע ביהודה", ואסר לכוהן שאינו יכול לעמוד, לשאת את כפיו.[5]

טעם פסול עבודה בישיבה

אף שרבים מן הפוסקים דחו את היתרו של ה"שבות יעקב", ולדבריהם ההיקש בין ברכה לשירות הוא היקש גמור שתוקפו מדאורייתא וחובת העמידה בברכת כוהנים קיימת גם בגבולין, נראה שיש להקל בשאלה שלפנינו מכיוון אחר. כפי שראינו, לדעת ר' נתן, חובת העמידה בברכת כוהנים נלמדת מחובת עמידה בעת עבודת המקדש, ולפיכך נראה שגדרי עמידה בברכת כוהנים צריכים להילמד מדיני עמידה בעבודת המקדש. כפי שנראה להלן, עיון בגדרי העמידה בשעת עבודת המקדש מורה כי דין זה עומד בזיקה למקדש ואינו נוהג בגבולין - גם כאשר ישנה עבודת קרבנות בגבולין (בבמה).

הגמרא (זבחים כג ע"ב) הביאה שני מקורות לחובה לעמוד בשעת עבודה:

> יושב. מנלן? אמר רבא אמר רב נחמן, אמר קרא: "לעמוד לשרת" - לעמידה בחרתיו ולא לישיבה.
>
> תנו רבנן: "לעמוד לשרת" - מצוה, כשהוא אומר: "העומדים" - שנה עליו הכתוב לעכב.

---

5 גם בספר "יד אהרן" לרבי אהרן אלפנדרי (סימן קכח, ד"ה 'שם ובעמידה וכו') הביא את דברי ה"שבות יעקב" ודחאם. כך פסק גם החיד"א ב"שיורי ברכה" (סימן קכח, ס"ק א) וכן פסק ה"פרי מגדים" (משבצות זהב, סוף סימן קכח).

נדון בכל אחת מן הדרשות (ונציע גם מקור אפשרי נוסף), ונבחן לגבי כל אחת מהן האם ההיקש נכון דווקא למקדש או שמא יש להרחיבו גם לגבולין. נפתח בדרשתו של רבא בשם רב נחמן, שבדברי הראשונים מצאנו לה שני הסברים.[6]

רש"י - כוהן יושב דינו כזר

רש"י (שם, ד"ה לא לישיבה) פירש את דברי רבא בשם רב נחמן במילים הבאות:

> לא לישיבה - וכיון דלא נבחרו הוו להו זרים וזר מחיל עבודה.

לפי רש"י, עבודה בישיבה פסולה משום שהיא כעבודת זר. כיצד ומדוע כוהן יושב נחשב זר? ניתן להציע שני כיוונים:

1. רצפת העזרה מקדשת את הכוהנים. הגמרא (זבחים כד ע"א) מסבירה מדוע עבודה בעמידה ללא מגע ישיר ברצפת העזרה ("על גבי בהמה, על גבי כלים, על גבי רגלי חבירו") פסולה, ומנמקת זאת במילים: "הואיל ורצפה מקדשת". רש"י (שם, ד"ה הואיל) פירש: "לעמוד לשרת", ואפשר שיש להבין את דבריו כפי שפירשו תוספות (שם, ד"ה הואיל): "דמקדשת האדם לעבוד עבודה". רצפת העזרה מקדשת אפוא את הכוהנים ולכן נדרשת עבודה בעמידה.[7]
2. קומת האדם המתגלה דווקא בעת שהוא עומד היא תפארתו. כשם שעל בגדי כהונה, שנעשו "לכבוד ולתפארת" (שמות כח, ב), נאמר שבזמן ש"אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם" (זבחים יז ע"ב, וראה להלן בביאור העניין), כך גם חיסרון בעמידה פוגם את העבודה.[8]

---

6 נוסף על כך, ייתכן גם להבין שדרשתו של רבא בשם רב נחמן אינה דרשה עצמאית, אלא ציטוט חלקה הראשון של הדרשה המופיעה בברייתא, בלי הלימוד על כך שדין זה מעכב. כך עולה מדברי ה"שיטה מקובצת" (זבחים, שם, אות יט), וכך אפשר גם להבין את דברי ה"יד רמה" (ראה להלן). נדון באפשרות זו כאשר נבחן את לשון הברייתא.

7 ב"שיטה מקובצת" (שם, אות ו) הביא שתי אפשרויות לנקד את דברי הגמרא על פי רש"י: הואיל ורצפה **מקודשת** (בסביל); או הואיל ורצפה **מקדשת** (כפועל יוצא). הצעתנו נשענת על הגרסה השנייה. לפי אפשרות זו היה מקום להציע שהכוהן ישב ויניח את כפות רגליו על רצפת העזרה, וכך יתקדש על ידה ועבודתו תהיה כשרה. הצעה כזו לא עלתה כמובן להלכה, ומסתבר שיש כאן שילוב של שני דינים - עמידה וחציצה. רש"י מסביר ששני הדינים הם אחד, ואין מקום לבטל את דין עמידה. נראה שדברי רש"י בנויים על הגדרת הזיקה לרצפה כתלויה בצירופם של שני מרכיבים: (1) סמיכה על הרצפה, ולא על כיסא, דהיינו עמידה ולא ישיבה; (2) שלא תהיה חציצה בין רגלי הכוהן לרצפה.

8 וכשם שלבישת הבגדים היא תפארת, כך קומה גבוהה נקשרת עם השורש "פאר". לכן, המגבעות שעל ראשי הכוהנים נקראות "פאר" (שמות לט, כח) וראש העץ נקרא "פאר" (ראה דברים כד, כ ורש"ר הירש שם).

אם מקבלים את טענת רש"י כפשוטה, כלומר שיושב הוא כזר לכל דבריו, ברור שאין לברך ברכת כוהנים בישיבה גם בגבולין, שהרי זרים אינם שייכים בברכת כוהנים.[9] עם זאת, קשה מאוד לקבל את דברי רש"י כפשוטם וברור שכוהן יושב אינו כזר לכל דבריו: הוא מותר בתרומה, ואסור בגרושה וחללה ובטומאת מת.

לפיכך, נראה שיש ללכת בעקבות הכיוונים שהצענו ולסייג בעזרתם את דברי רש"י. הן אם נסביר את פְּסול יושב כמבוסס על קדושת רצפת העזרה, הן אם נסביר פְּסול זה כחלק מהכבוד ומהתפארת הנלמדים מבגדי כהונה - לפנינו עניינים השייכים דווקא במקדש ולא בגבולין, ולפיכך גם פְּסול יושב הנובע מהם שייך דווקא במקדש. אלא שאם כן יש לשאול: מדוע הגדיר רש"י יושב כזר, והלוא זרוּת היא תכונה הקיימת גם בגבולין ואינה מאפיין בלעדי של המקדש?

כדי לעמוד על גדרי כהונה בגבולין יש להביא את דברי ה"מרדכי" בשם רבנו תם (הגהות מרדכי, גיטין, רמז תסא):

> מעשה בכהן שיצק מים ע"י ר"ת, והקשה לו תלמיד הא שנינו בירושלמי המשתמש בכהונה מעל, והשיב לו אין בהם קדושה בזמן הזה, דקי"ל בגדיהם עליהם קדושה עליהם ואי לא לא, והקשה א"כ כל מיני קדושה לא ליעבד להו, ושתיק ר"ת. והשיב ה"ר פטר דנהי דיש בהן קדושה יכול למחול.

דברי רבנו תם קשים מאוד להבנה (עיין ט"ז, אורח חיים, סוף סימן קכח), אך לאורם הבחין הרב סולובייצ'יק, כפי שמוסר הרב צבי שכטר,[10] בין שתי קדושות כהונה:

> ונל"פ, **דהנה ב' קדושות כהונה יש, דיש קדושת כהונה שבגבולין... ויש קדושת כהונה שבמקדש**... ולק"מ קושיית התלמיד, דכל מיני קדושה וכיבוד לא לעביד בהו, דלחיוב כיבוד סגי אף בקדושת כהונה שבגבולין עכת"ד.

---

9 אכן, גם נקודה זו אינה מוחלטת. ה"מנחת חינוך" (מצווה שעח, ס"ק ה) סיכם את הדיון וכתב: "וזר שבירך מבואר בש"ס דכתובות דעובר בעשה ופרש"י דכה תברכו אתם ולא זרים ולאו הבא מכלל עשה עשה ובתוס' בשבת כתבו לא ידע הר"י מאי איסור איכא בזר שעלה לדוכן ותמהו כולם הא מבואר דאיכ' עשה ועי' במג"א ובאחרונים מ"ש בזה ועיין במהרי"ט חלק א' תשובה קמט שכ' דהעש' הוא דוקא במקדש שהיו מברכין בשם המפורש ואיכא עשה דאת ה' וכו' תירא עיין בסנהדרין וע' בס' כתובה ואין להאריך וכבר דברו מזה האחרונים עי' בדבריהם". בדברים אלו יש חיזוק נוסף לכיוון שברכת כוהנים בגבולין אינה שירות וההיקש לשירות אמור בעיקרו במקדש (אף שהורחב בדרך אסמכתא גם לגבולין), וראה להלן.

10 הרב צבי שכטר "בגדר שחיטה לאו עבודה" **הפרדס** שנה מא, חוברת ח [עמ'] 19 (התשכ"ז). וראה גם הרב בנימין תבורי "בענין מצוות עשה 'וקדשתו'" **עלון שבות** 100 (התשמ"ג).

אם כן, קדושת הכהונה מורכבת למעשה משתי קדושות שונות: קדושת כהונה במקדש וקדושת כהונה בגבולין. אין זה המקום להאריך במקורן של קדושות אלו ובמאפייניהן, ונעשה זאת בקצרה. קדושת הכוהן בגבולין היא קדושת הגוף אשר נובעת מייחוסו של הכוהן ולכן אינה תלויה בדבר אחר: בבגדי כהונה, בעמידה ובכל כיוצא בזה. נוסף על קדושה עצמית זו, יש לכוהן תפקיד כ"משרת" במקדש ולעניין זה נוגעת הקדושה השנייה: "קדושת כהונה שבמקדש". קדושה זו חלה בתנאים מסוימים, כגון בעת לבישת בגדי כהונה - שלגביהם אומרת הגמרא (זבחים יז ע"ב): "בזמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם, ובזמן שאין בגדיהם עליהם אין כהונתן עליהם".[11] בכלל התנאים הללו יש למנות גם את חובת העמידה הישירה על רצפת העזרה, לפי רש"י, אשר נועדה לקדש את הכוהן ב"קדושת כהונה שבמקדש". אולם אם מצוות העמידה נועדה לקדש את הכוהן לתפקידו והיא כלולה במסגרת "קדושת כהונה שבמקדש", קשה להקיש ברכה לשירות לעניין זה ולהצריך עמידה גם בברכת כוהנים שבגבולין - כשם שאין בגדי כהונה וקדושת רצפת העזרה בברכת כוהנים שבגבולין.

הבחנה זו, בין ברכת כוהנים שבמקדש הכלולה בקדושה השנייה ובין ברכת כוהנים שבגבולין הכלולה בקדושה הראשונה, עולה גם מהקשרים נוספים. במספר דינים ישנם הבדלים בין ברכת כוהנים שבמקדש לברכת כוהנים שבגבולין: במקדש מברכים בשם המפורש ככתבו, ואילו במדינה בשם הנאמר באל"ף דל"ת; במקדש נושאים את כפיהם מעל ראשיהם, ובגבולין כנגד כתפיהם; במקדש שלוש הברכות נחשבות לברכה אחת, ובגבולין לשלוש ברכות (עיין משנה תורה, תפילה, פרק יד, הלכות ג, ט-י). ייתכן אפוא שקדושת הכהונה הנדרשת לברכת כוהנים בכל אחד מהמקומות, במקדש ובגבולין, היא קדושה שונה.

דברים ברוח זו אנו מוצאים ב"צפנת פענח" (על הרמב"ם, שם, הלכה יד) שאכן הבחין בין ברכת כוהנים בגבולין ובמקדש. לדבריו, בעוד ברכת כוהנים במקדש היא "עבודה", ברכת כוהנים בגבולין היא "מצווה":

> אבל ברכת כוהנים בגבולין הוה רק מצות עשה... רק דבתענית שם קאי על נשיאת כפיים שבמקדש. ושם הוי כמשרת והך דמגילה קאי על נשיאת כפיים שבגבולין.[12]

---

11 בדומה לחובת הופעה במדים לבעלי תפקיד ציבורי. שוטר למשל אינו יכול לתפקד כשוטר בשעה שהוא אינו לבוש מדים.

12 הבחנתו של ה"צפנת פענח" מתבקשת לאור דבריו של ה"קרן אורה" (סוטה לז ע"ב, ד"ה משנה ברכת כהנים כיצד), אשר הניח שחיוב הברכה תלוי בעבודה, ולכן התקשה בהבנת גדריה של ברכת כוהנים בגבולין. למסקנה, נותר ה"קרן אורה" בסתירה בין הסברה שברכת כוהנים בגבולין היא מדרבנן, ובין

לאור הבחנה זו הסביר ה"צפנת פענח" גם את דברי הגמרא במסכת תענית (הובאה לעיל), שמהם השתמע כי ההיקש בין ברכה לשירות הוא "אסמכתא מדרבנן" ואינו אוסר על בעלי מומים לשאת את כפיהם. לפי הסברו של ה"צפנת פענח", דברי הגמרא הללו אמורים לעניין הגבולין, שם ברכת כוהנים אכן אינה שירות (אף שלכתחילה מחייבים עמידה על סמך ההיקש שעיקרו אמור במקדש).

נשוב לדברי רבא בשם רב נחמן, "לעמידה בחרתיו ולא לישיבה", ולהיקש ברכה לשירות. כפי שראינו, רש"י פירש שהיושב פסול משום זר, והצענו לדבריו שתי פרשנויות. אולם כך או כך, נראה שלא ניתן להרחיב את הצורך בעמידה בברכת כוהנים מעבר למקדש. כאמור, האחרונים הבחינו בין שני היבטים של קדושת כהונה: קדושת גופו של כוהן הנובעת מייחוסו, וקדושת כוהנים לעבודת המקדש התלויה בתנאים שונים כגון לבישת בגדי כהונה. דברי רש"י, שהיושב כזר, אמורים דווקא ביחס לקדושת הכוהנים לעבודתם ולא באשר לקדושת זרע הכהונה, ולכן ברור שפְּסול יושב רלבנטי למקדש בלבד. עוד הבחנו בין ברכת כוהנים במקדש, שהוקשה לשירות והיא כעבודה - ולפיכך כוהן שלא התקדש כראוי לעבודתו בעמידה, ברכתו אינה ברכה - לבין ברכת כוהנים בגבולין שהיא מצווה התלויה בקדושת זרע הכהונה ואינה כעבודה, ולפיכך אין בה את הדרישה של התקדשות כוהן לעבודה.

"יד רמה" - ישיבה אינה דרך ריצוי

ה"יד רמה" (סנהדרין פג ע"ב, ד"ה יושב מנא לן) חלק על האופן שבו קשר רש"י בין פְּסול כוהן יושב לפְּסוּל זר והציע הבנה אחרת:

> יושב מנא לן? אמר קרא "לעמוד לשרת" לעמידה בחרתיו ולא לישיבה, ואפילו הכי לא הוי כזר דהא לא תליא רחמנא לכהונה דידיה בעמידה כמא דתליא בבגדים, אלא לעניין אחולי עבודה קא מיירי, **והיינו דקאמרינן לעבודה בחרתיו לרצות עבודתו ולא לישיבה.** ואית דמפרשי דכיון דלא נבחר לישיבה הוה ליה כזר ולאו מילתא היא.

נראה שכוונת ה"יד רמה" היא שדרישת העמידה נלמדת מאופי עבודת הכהונה ותכליתה. עבודת הקרבנות היא עבודת ריצוי וכפרה, ולכן עליה להיעשות בתנוחת גוף הולמת

המקורות שמהם עולה כי גם בגבולין הברכה מדאורייתא. שימוש בהבחנתו של ה"צפנת פענח" עשוי לתרץ סתירה זו שכן גדר החיוב בגבולין ובמקדש שונה. לסיכום השיטות בדבר תוקפה של ברכת כוהנים בגבולין עיין "שדי חמד" (דברי חכמים, סימן סד), המסיק בפשטות שברכת כוהנים בגבולין מדאורייתא.

ולא בתנוחה המשדרת נינוחות, כלומר בישיבה.[13] מסתבר כי לפי ה"יד רמה", העמידה מעכבת הן במקדש הן בגבולין, שכן גם ברכת כוהנים היא עבודת ריצוי, וגם נעשית בנשיאת כפיים כאדם המרצה ופורש את כפיו, ובעניין זה אין הבדל בין המקדש לגבולין.

לעמוד לשרת - מצווה

המקור השני שמביאה הגמרא כמקור לחובת העמידה בזמן עבודה הוא ברייתא המלמדת: "לעמוד לשרת" - מצווה". לשון הפסוק בשלמותו היא (דברים יח, ה):

> כי בו בחר ה' א־להיך מכל שבטיך **לעמד לשרת** בשם ה' הוא ובניו כל הימים.

החיבור בין עמידה לשירות, הנזכר בפסוק זה, חוזר גם בפסוק שממנו לומדת הברייתא כי העמידה מעכבת (שם, ז):

> **ושרת** בשם ה' א־להיו ככל אחיו הלוים **העמדים** שם לפני ה'.

דרשה מקבילה מופיעה בספרי (פרשת שופטים, פיסקא קסז, אות ה) בניסוח מעט שונה, ומודגש בה במיוחד עניין השירות:

> כי בו בחר ה' א־להיך מכל שבטיך, מגיד שאין **שירות** כשר בו אלא מעומד, **הא אם ישב ושרת** עבודתו פסולה.

הן פשט הפסוקים, הן המדרש, מדגישים אפוא את ממד השירות שבעבודת המקדש, אשר גורם לצורך בעמידה. ממד זה מבחין בין עבודת המקדש למצוות רבות אחרות המוטלות על הכוהן - כגון: אכילת תרומה, ראיית נגעי מצורע, ואחרות - והוא מיוחד לעבודת המקדש, שבה כאמור נדרשת קדושת כהונה נוספת.

לאור זאת ייתכן שגם הצורך בעמידה הוא מאפיין ייחודי של שירות, של עבודת המקדש, ולא של מצוות כהונה שאינן שירות - ובפרט אלו שמחוץ למקדש. נראה שהוא הדין גם לעניין היקש ברכה לשירות, ודרישת העמידה אמורה בעיקרה לגבי ברכת כוהנים שבמקדש ולא לגבי זו שבגבולין וכדברי ה"צפנת פענח" שראינו לעיל (בהמשך נסביר מדוע עמידה קשורה דווקא לשירות).

---

13 ייתכן להבין את דברי ה"יד רמה" באופן אחר ולהסביר כי לדעתו, רבא בשם רב נחמן הביא את החלק הראשון של דרשת הברייתא, היינו שיש מצווה לעמוד בשעת עבודה וכוהנים נבחרו לרצות עבודתם - כלומר לעבוד לפי דיני העבודה - ומכיוון שבחירת הכוהנים תלויה בכך, אם לא קיימו את מצוות העבודה כדיניה, עבודתם פסולה.

חובת העמידה כמצווה מיוחדת במקדש

ישיבה בעבודה בבמה

עד כה דנו בגדרה ובאופייה של חובת העמידה בשעת עבודה, וממילא בהיקש שלה לברכת כוהנים בגבולין. אלא שהשאלה האם חובת עמידה בשעת עבודה חלה דווקא במקדש, או גם מחוצה לו, נידונה במפורש בגמרא (זבחים טז ע"א):

> ויושב דכשר בבמה מנלן? אמר קרא: "לעמד לפני ה' לשרתו", "לפני ה'" - ולא לפני במה.

הגמרא דנה אפוא בשאלה האם יש חובה לעמוד בזמן עבודה בבמה, והיא מצמצמת במפורש את היקפו של הדין וקובעת ש"יושב כשר בבמה" - מבלי שיש על כך חולק. לכאורה, דברי הגמרא הללו תומכים בכיוון שהצעתי לעיל ומלמדים כי חובת העמידה נוגעת למקדש בלבד - הן לגבי עבודת הקרבנות, הן לגבי ברכת כוהנים שלמדנו מעבודת הקרבנות, ודיו לבא מן ההיקש להיות במגבלות מה שהוקש אליו.[14]

כפי שראינו, ה"יד רמה" הסביר באופן אחר את דברי רבא בשם רב נחמן וכתב: "בחרתיו לרצות עבודתו ולא לישיבה". לעיל הסברנו שלדבריו, ברכת כוהנים גם היא דרך ריצוי, כעבודת המקדש, וגם בגבולין היא שומרת על אופייה כדרך ריצוי, ולפיכך היה מקום לומר שלשיטתו חובת העמידה בברכת כוהנים קיימת גם בגבולין. אכן, דברי הברייתא המפורשים, המתירים ישיבה בבמה, מורים אחרת ואין סיבה לומר שלשיטת ה"יד רמה" רבא בשם רב נחמן חולק על היתר זה. לפיכך, דומה שגם לשיטת ה"יד רמה" אין מקום להרחיב את חובת העמידה בברכת כוהנים יותר מאשר חובת עמידה בעבודה, שאליה הוקשה וממנה נלמדה.

---

14 במבט שני, לפי הסברו של רש"י לדברי רבא בשם רב נחמן, על כורחנו שיש מחלוקת בין הסוגיות. דברי הגמרא על היתר ישיבה בבמה נאמרו בהמשך לדברי רב משרשיא שלמד כי זר פסול לעבודה בקל וחומר מכך שיושב פסול לעבודה. על מנת שלא יהיה אפשר לפרוך לימוד זה מההיתר לזר לעבוד בבמה, הביאה הגמרא את הדרשה בנוגע להיתר ישיבה בבמה. אלא שכיוון הלימוד של רב משרשיא - שלמד כי זר פסול לעבודה קל וחומר מיושב - מנוגד לדברי רבא בשם רב נחמן אשר למד שיושב פסול לעבודה משום שהוא כזר - לפי הסברו של רש"י. כיוון שעיקרי הסוגיות חלוקות, ייתכן שרבא בשם רב נחמן אינו מקבל את הדרשה המלמדת שיושב כשר בבמה, אשר אמורה דווקא לשיטת רב משרשיא. עם זאת, לאור הדרכים שבהן הסברנו לעיל את דברי רש"י, כלומר שהזרות האמורה בפסוּל יושב היא זרוּת לעניין התקדשות הכוהנים לעבודתם והיא שייכת דווקא למקדש, יוצא שרבא בשם רב נחמן גם מודה בהיתר ישיבה בבמה.

הוא הדין בנוגע לברייתא שהובאה לאחר דברי רבא בשם רב נחמן. אף היא אינה סותרת את דרשת "לפני ה' ולא לפני במה" - וזאת מלבד הדגש המיוחד שנותנת ברייתא זו, ומקבילתה בספרי, על ממד השירות.

אפשרות נוספת היא שהדרשה "לפני ה' ולא לפני במה" איננה רק צמצום של חובת העמידה, אשר עליה לימדו רבא בשם רב נחמן והברייתא. ייתכן שדרשת "לפני ה' ולא לפני במה" היא מקור עצמאי נוסף לחובת העמידה. כך היא לשונו של פסוק זה במלואו (דברים י, יח):

> בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה' **לעמד** לפני ה' **לשרתו ולברך בשמו** עד היום הזה.

לעיל ראינו שמפסוק זה למד ר' נתן על חובת עמידה בברכת כוהנים והיקש ברכה לשירות, וכעת ראינו שזהו המקור להיתר יושב בבמה. אפשר שפסוק זה משמש כמקור גם לעצם החובה לעמוד בשעת עבודה. אולם אם כך, ייתכן שהצמצום של חובת עמידה למקדש נכון דווקא לפי דרשה זו ולא לפי דרשת רבא בשם רב נחמן או הברייתא.

אמנם, גם אם נאמר כך עדיין דומה שמוקד חובת העמידה לפי הברייתא נעוץ במקדש. ראשית, לאור הבחנתנו בין שתי קדושות כהונה; שנית, לאור הדגש ששמה הברייתא על מושג השירות; ושלישית, לאור הופעתם של המילים "לפני ה'" גם בפסוק שאותו דורשת הברייתא (אף שהן מופיעות בסמוך למילים המלמדות על עיכוב העמידה, ולא בסמוך למילים המלמדות על חובת העמידה). אם כן, אף אם נאמר שלפי הברייתא עצם חובת העמידה נכונה גם בגבולין, היא אינה מעכבת משום שהיא אמורה בעיקרה דווקא "לפני ה'".

חובת עמידה בעזרה

חובה דומה לזו המוטלת על הכוהנים בשעת עבודה, מוטלת על כל אדם הנוכח בעזרה - לאו דווקא בשעת עבודה ולמעט מלכי בית דוד. הגמרא (יומא כה ע"א, ומקבילות) מלמדת כי "אין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד", והרמב"ם פוסק דין זה להלכה ורואה בו סעיף של מצוות מורא מקדש (משנה תורה, בית הבחירה, פרק ו, הלכה א והלכה ו):

> מצות עשה ליראה מן המקדש שנאמר "ומקדשי תיראו", ולא מן המקדש אתה ירא אלא ממי שצוה על יראתו...

ואסור לכל אדם לישב בכל העזרה ואין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר "ויבא המלך דוד וישב לפני ה'", והסנהדרין שהיו יושבין בלשכת הגזית לא היו יושבין אלא בחציה של חול.

לפי הרמב"ם, חובת העמידה בעזרה אינה אלא סעיף ממצוות מורא מקדש והיא נעשית לכבוד השכינה. ייתכן שכך יש להבין גם את חובת העמידה המוטלת על הכוהנים בשעת עבודה. בעוד פסולי עבודה אחרים נזכרו במניין המצוות של הרמב"ם, דין עמידה בשעת עבודה נעדר ממנו. ר' ירוחם פערלא (ביאור על ספר המצוות לרס"ג, לאוין, לא תעשה רסד-רסה) עמד על עובדה זו והציע שמצוות עמידה בשעת עבודה כלולה למעשה במצוות מורא מקדש. הצעה זו מתחדדת גם מעיון באופן הזכרת שם ה' בברכת כוהנים במקדש ובגבולין.

לעיל הזכרנו שאחד ההבדלים בין ברכת כוהנים שבמקדש לזו שבגבולין הוא באופן הזכרת שם ה' - בשם המפורש במקדש ובשם אדנות בגבולין. הברייתא (סוטה לח ע"א) עומדת על המקור להבדל זה:

"כה תברכו את בני ישראל" - בשם המפורש, אתה אומר: בשם המפורש, או אינו אלא בכינוי? ת"ל: "ושמו את שמי", שמי המיוחד לי; יכול אף בגבולין כן? נאמר כאן "ושמו את שמי" ונאמר להלן "לשום את שמו שם", מה להלן בית הבחירה, אף כאן בבית הבחירה. רבי יאשיה אומר: אינו צריך, הרי הוא אומר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך", בכל מקום סלקא דעתך? אלא מקרא זה מסורס הוא: "בכל מקום אשר אבוא אליך וברכתיך שם אזכיר את שמי", והיכן "אבוא אליך וברכתיך"? בבית הבחירה, "שם אזכיר את שמי" בבית הבחירה.

מהגמרא עולה ששם ה' שורה דווקא במקדש, ולפיכך רק שם מזכירים את "שמי המיוחד לי". תוספות מחדדים את הבנת דברי ר' יאשיה באמצעות הצגת המקבילה בספרי (תוספות, שם, ד"ה הרי הוא אומר):

הכי תני בספרי בכל מקום אשר אני נגלה שם תהא מזכיר את שמי והיינו דקמתמה הכא בכל מקום ס"ד וכי בכל מקום אשר אני מצוה שמי להזכיר דהיינו אפילו בגבולין תברכו דב"כל מקום אשר אבא אליך" משמע אני בעצמי שיהא שם גילוי שכינה אלא מקרא מסורס הוא "בכל מקום אשר אבא אליך" שאני נגלה שם, שם אני מצוך להזכיר שמי המיוחד לי, והיינו דוקא בבית הבחירה והיינו דקתני בספרי בכל מקום אשר אני נגלה שם תהא מזכיר את שמי.

משמעות הביטוי "המקום אשר אזכיר את שמי" בדברי הספרי היא "המקום אשר אני נגלה", ובלשון תוספות: "שיהא שם גילוי שכינה". ישנו אם כן הבדל מהותי בין ברכת

כוהנים שבגבולין לזו שבמקדש - לא רק בהגדרת המקום כ"לפני ה'", אלא גם באופייה של השראת השכינה, ולפיכך גם בדרך הזכרת השם.

דברים אלו שבים ומחדדים את ההבדל שבין ברכת כוהנים שבמקדש לזו שבגבולין. חובת העמידה בעזרה הנלמדת מן המילים "לפני ה'", נובעת מההימצאות לפני ה', וכמותה גם חובת העמידה בשעת עבודה וחובת העמידה בברכת כוהנים. לפיכך, מסתבר מאוד שחובת העמידה בברכת כוהנים שייכת רק לגבי ברכת כוהנים במקדש - ובכך תומכים דברי הגמרא "לפני ה' ולא לפני במה" - ואילו בברכת כוהנים בגבולין, שאינה "לפני ה'", לא שייכת חובה זו.[15]

ההבדל בין "מצווה" ו"עבודה"

כאן המקום לעמוד על עניין נוסף שהזכרנו בקצרה פעמים אחדות - ההבדל בין "מצווה" ו"עבודה". לפי הרמב"ם, חובת העמידה בעזרה וחובת העמידה בשעת עבודה נובעות ממתן כבוד לשם ה', ולפיכך עולה השאלה: אם בין כה וכה חובה לעמוד בעזרה, מהי משמעותה של הטלת חובת עמידה על העובדים את עבודת המקדש בעזרה?[16]

נראה לומר שהימצאותו של אדם לפני ה' תלויה בשני מרכיבים: במקום ובעבודה. העזרה היא מקום המוגדר כמצוי "לפני ה'" והעומד בו מחויב בכבוד מיוחד לשכינה. המרכיב השני, העבודה, מייחד פעולות מסוימות שהעוסק בהן מוגדר כמצוי לפני ה'.

---

15 כיוון זה מובא כבר בדברי ה"שבות יעקב", כאמור, אלא שהוא לא נסמך על הדרשה של "לפני ה'". לעיל (הע' 12) הבאנו את ההתלבטות של ה"קרן אורה" בדבר תוקף החיוב של ברכת כוהנים בגבולין - דאורייתא או דרבנן. אחת הראיות שה"קרן אורה" מביא לאפשרות שברכת כוהנים בגבולין אינה אלא מדרבנן, היא ההבדל בין אופי הזכרת שם ה' (קרן אורה, סוטה לז ע"ב): "והיה נראה קצת דחיוב מצוה זו בגבולין לאו ד"ת הוא, דכתיב ושמו את שמי כו'. שמי המיוחד לי. והיינו בבית הבחירה דווקא. אבל לא בגבולין... **דעיקרה בשם המיוחד...**". כאמור, מסקנתו של ה"קרן אורה" שונה בשל ראיות נגדיות חזקות, אולם אפשר לקבל מקצת מטענתו ולומר שאכן יש חיוב דאורייתא, אלא שהוא חיוב שונה: אין בכך שירות וההתגלות חלשה יותר.

לאור ההבדל בין אופן הזכרת שם ה' ובין גילוי השכינה במקדש ובגבולין, פסק ה"משנה ברורה" את דינו של המסתכל בכוהנים כשהם מברכים, בזמן הזה (סימן קכח, ס"ק פט): "ולא יסתכלו בהם - ר"ל לא בפני הכהנים ולא בידיהם והטעם הוא ג"כ כדי שלא יסיחו דעתם מהברכה וא"כ כ"ש שלא יסתכלו במקום אחר ומדינא אינו אסור אלא בהסתכלות מרובה שיכול לבוא לידי היסח הדעת אבל ראיה קצת שרי **דדוקא בזמן המקדש שהיו מברכין בשם המפורש והשכינה היתה שורה על ידיהם היה אסור אפילו ראיה קצת משא"כ בזה**"ז ומ"מ נוהגין גם עכשיו זכר למקדש שלא להביט בהם כלל". באופן דומה אפשר להציע גם לגבי עמידה: אמנם בגבולין אין מציאות של "לפני ה'", כיוון שאין שם השראת שכינה, אולם גם בגבולין נוהגים לעמוד זכר למקדש. אם כך, מסתבר שחובת העמידה היא לכתחילה, ובדיעבד או בשעת הדחק - מותר לברך בישיבה.

16 ואכן, כבר תוספות (טז ע"א, הג"ה בסוף ד"ה מיושב תלמיד חכם) הקשו מדוע יש צורך בשני הדינים - עמידה בעזרה ועמידה בעת עבודה.

כשם שישנה עמידה בעזרה בלי עבודה, כך ישנה גם עבודה מחוץ לעזרה - עבודת התפילה, שבה המתפלל מכוון עצמו כמצוי לפני ה', ולפיכך עליו לעמוד[17] - אלא שעמידה בתפילה אינה מעכבת.

המעמד הייחודי של עמידה לעיכובא נובע מהצירוף של שני המרכיבים הנזכרים. ואכן, ברכת כוהנים במקדש היא במקום המוגדר לפני ה', וייתכן שאף מוגדרת כעבודה, ולפיכך מסתבר שהעמידה מעכבת בה. ברכת כוהנים בגבולין, לעומת זאת, איננה במקום המוגדר לפני ה' ולכן ישיבה אינה פוסלת אותה, גם אם הוקשה לשירות. נוסף על כך, כבר הצענו שברכת כוהנים בגבולין אינה כשֵׁירות, לאור דברי ה"צפנת פענח" שהבחין בין ברכת כוהנים שבמקדש לברכת כוהנים שבגבולין. כיוצא בזה ראינו בשיטת תנא קמא החולק על רבי נתן וסבור שאכן ישנה חובת עמידה בברכת כוהנים, אולם היא אינה נובעת מהגדרת ברכת כוהנים כעבודה - ולפיכך אינה אלא מצווה לכתחילה.

נוסף על כך, הצגנו את שני המקורות לחובת עמידה בשעת עבודה, והצענו גם מקור שלישי. עיון בשלוש האפשרויות מורה שדין עמידה בשעת עבודה מצומצם למקדש, וממילא הוא הדין לגבי עמידה בשעת ברכת כוהנים.

לאור כל זאת נראה שעיקר ההיקש שבין ברכת כוהנים לעבודה לעניין עמידה אמור דווקא לגבי ברכת כוהנים שבמקדש. אמנם חכמים הרחיבו את ההיקש בדרך של "אסמכתא" גם לברכת כוהנים שבגבולין, כדי לעשותה דומה לעבודה, אולם זהו דין דרבנן ולכן הוא אינו מעכב במצבי אונס ואינו עוקר את מצוות התורה לשאת כפיים, כפי שכבר טען ה"שבות יעקב".

גדר עמידה וישיבה על כיסא גלגלים

נקודה נוספת שיש לתת עליה את הדעת היא השאלה כיצד להגדיר ישיבת נכה על כיסא גלגלים, שכן ייתכן שאין להגדיר אותו כ"יושב" משום שאין לו כלל עמידה. נבחן שאלה זו בעקבות שתי האפשרויות שהצענו לגבי חובת העמידה.

האפשרות הראשונה שהצענו היא שהעמידה היא דין בקדושת הכוהנים לעבודתם על רצפת העזרה. נראה שמבחינה זו אין הבדל בין סתם ישיבה של אדם המסוגל לעמוד, לבין אדם היושב דרך קבע על כיסא גלגלים, כיוון שלפנינו דרישה חיובית לעמוד על רצפת העזרה.

---

17 ראה משנה תורה, תפילה, פרק ה, הלכות א-ג.

האפשרות השנייה שהצענו היא שהעמידה נעשית לכבוד השכינה וכחלק ממצוות מורא מקדש. כיצד עמידה מביעה כבוד? ישיבה היא תנוחה שיש בה קביעות ונינוחות, ולעומתה, עמידה מביעה עראיות. העומד לכבודו של אדם מביע בכך את עראיותו, לעומת קביעותו של האדם המכובד שהנו "בעל הבית" כביכול. מבחינה זו יש מקום להתלבט מהו מעמדם של אנשים היושבים באופן תמידי על כיסא גלגלים. מחד, הם מצויים בתנוחה זו גם בזמנים של קביעת מקום, כגון בסעודה; אולם מאידך, העובדה שהם יושבים על כיסא מתנייד מעניקה לישיבתם ממד של עראיות תמידית ומוכנות לתזוזה - בדומה למצב העמידה אצל אנשים בריאים.

ואכן, הצעה ברוח זו אנו מוצאים בדברי הרב זילברשטיין אשר התייחס לישיבה שאינה נעשית לקביעות ולנוחות, ונטה לומר שאין לה שם ישיבה. הרב זילברשטיין עסק בשאלה זו בעקבות המשנה (שבת ו, ח) העוסקת ב"כיסא וסמוכות" של קיטע:

> כיסא וסמוכות שלו - טמאין מדרס, ואין יוצאין בהן בשבת, ואין נכנסין בהן בעזרה.

בעקבות דברי המשנה כתב הרב זילברשטיין את הדברים הבאים (חשוקי חמד, שבת סו ע"א):

> ...אולם המלאכת שלמה כנראה הוקשה לו למה כתב "עזרה" הרי גם בהר הבית אסור לעלות במנעלים, ולכן הביא פירוש הגאון... ונכנסים בהם לעזרה שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד לבד... אבל כיסא אין נכנסין בהן לעזרה, שנמצא כרוכב, ואינו עומד, שהיא מגעת לארץ, עכ"ל. משמע שאסור להיכנס בעגלת נכים לעזרה כי נחשב יושב. ומהתוי"ט משמע לכאורה דמותר...
>
> ...והנה ב' טעמים אפשר לומר למה מותר, א. רק לבריא אסור לישב כי יכול לקיים לעמוד לשרת משא"כ הנכה. ב. כיסא זה המעביר את הנכה ממקום למקום אין לו שם ישיבה כי הוא לא נועד לישיבה מפאת חוסר נוחיותו, שהוא מיועד להעביר את הנכה, וכעין סברא זו שמעתי ממו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א שנשאל אם מותר לשבת באוטובוס בתשעה באב והשיב: הישיבה באוטובוס אין לה שם ישיבה, כי לא יושבים שם לשם נוחות כי אם לשם מעבר ממקום למקום, וכך גם הישיבה בכיסא גלגלים אם הכיסא מיועד רק להעבירו ממקום למקום.

חשיבותם של דברי הרב זילברשטיין לענייננו הנה כפולת פנים. ראשית, עצם ההגדרה של ישיבה על כיסא גלגלים ביחס לעמידה וישיבה של אדם רגיל, רלבנטית לנידון דידן. ושנית, דבריו בנוגע לחובה העמידה בעזרה, שדינה ודין עמידה בשעת עבודה אחד לפי הכיוון שהצענו לעיל, מטים להקל לעניין ברכת כוהנים. כפי שמביא הרב זילברשטיין, מפרשי המשנה נחלקו באשר לישיבת קיטע על כיסא בעזרה. מלבד זאת,

מבחינה עקרונית ישנם שני נימוקים להקל בישיבה על כיסא גלגלים בעזרה. האחד, משום שישיבה על כיסא גלגלים אינה מוגדרת כישיבה אסורה. והשני, משום שגם אם ישנה דרישה חיובית לעמידה ולהבעת כבוד ומורא - ולא רק איסור ישיבה, אשר אינו שייך כאמור ביושב על כיסא גלגלים - היא איננה מופנית כלפי מי שאינו מסוגל לעמוד.

סיכום

בחלקו הראשון של המאמר סיכמנו בקצרה את מחלוקת האחרונים בנוגע לברכת כוהנים בישיבה. כפי שראינו, ה"שבות יעקב" התיר לכוהן זקן לשאת את כפיו בישיבה, ואילו ה"נודע ביהודה" וה"פנים מאירות" אסרו זאת. מחלוקתם נסובה בעיקר על אודות ההיקש בין ברכה לשירות - אשר לדעת ה"שבות יעקב" אינו אלא אסמכתא ולכן לא מעכב בשעת הדחק, ואילו לדעת ה"נודע ביהודה" וה"פנים מאירות" הוא היקש גמור ומחייב לעניין עמידה (אף שלעניינים אחרים הוא אכן בגדר אסמכתא). בדרכם של האוסרים צעדו גם ה"ברכי יוסף", ה"פרי מגדים" וה"משנה ברורה".

בדבריי ביקשתי לבחון את המקור והאופי של חובת עמידה בשעת עבודה, ולאור זאת לבחון שוב את ההיקש שבין עבודה לברכת כוהנים לעניין עמידה. לשם כך צעדתי בשני כיוונים מרכזיים. הכיוון הראשון עסק בגדרי העמידה ובקשר בינה להתקדשות הכוהנים לעבודתם - כאשר צמצמתי קשר זה לעולמו של המקדש. כמו כן הבחנתי בין ברכת כוהנים בגבולין, שהיא מצווה ואינה עבודה, ובין ברכת כוהנים במקדש, שהוקשה לעבודה לעניין עמידה. הכיוון השני עסק בחובת העמידה כחלק ממצוות מורא מקדש, שגם היא שייכת רק במקום המוגדר כ"לפני ה'". כחלק מכיוון זה הצעתי גם לבחון מחדש את ההגדרה של ישיבה ועמידה באשר למי שיושב על כיסא גלגלים, והראיתי שגם במקום שבו ישנה דרישה לעמידה, יש מקום להתלבט האם ישיבה על כיסא גלגלים נחשבת כישיבה ביחס לדרישה זו.

נראה לי שגם אם מקבלים את טענותיהם העקרוניות של ה"פנים מאירות" וה"נודע ביהודה" כנגד ה"שבות יעקב", ייתכן שיש בדברינו כדי להתיר לכוהן לברך ברכת כוהנים כשהוא ישוב על כיסא גלגלים.